

Тоненчук Т. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ТИПИ МЕТОНІМІЧНИХ ПЕРЕНЕСЕНЬ У СТРУКТУРІ АНГЛОМОВНИХ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті розглянуто типи метонімічних перенесень у структурі соматичних фразеологічних одиниць англійської мови. Автор акцентує увагу на тому, що у випадку метонімічного перенесення часто відбувається ускладнення метафоризацією, а синекдоха є одним із найпродуктивніших типів метонімізації при формуванні соматичних фразеологізмів.

Ключові слова: соматизм, соматична фразеологічна одиниця, метонімія, метонімізація.

В статье рассмотрены типы метонимических переносов в структуре соматических фразеологических единиц английского языка. Автор акцентирует внимание на том, что в случае метонимического переноса часто происходит усложнение метафоризацией, а синекдоха является одним из наиболее продуктивных типов метонимизации при формировании соматических фразеологизмов.

Ключевые слова: соматизм, соматическая фразеологическая единица, метонимия, метонимизация.

The article focuses on the types of metonymical transfers in the structure of English somatic phraseological units. The author emphasizes that complications with metaphORIZATION often occur in the case of metonymical transfer while synecdoche is one of the most productive types of metonymical transfers for the formation of somatic phraseological units.

Key words: somatism, somatic phraseological unit, metonymy, metonymization.

Особливу увагу дослідники сьогодні звертають на одну з важливих складових мовного образу світу – фразеологічну, оскільки, як зазначає О.О. Селіванова, “фразеологічні знаки вносять до комунікативного процесу цілий світ смислів, особливо образність, виразність, експресивність, аксіологічність, що ґрунтуються на комплексі відчуттів, почуттів, уявлень народу”. [9, с. 12]. Власне факт високої образності та експресивності пояснює широке застосування фразеологізмів у мовленні.

Розвиток фразеології як лінгвістичної дисципліни передбачає систематизацію її корпусу, в тому числі соматичних фразеологічних одиниць (далі – СФО), з метою інтерпретації отриманих результатів як в теоретичному, так і в практичному відношенні.

Теоретичні проблеми, пов’язані з функціонуванням соматичної фразеології висвітлено у працях Ф.Вакк, О. І. Андрейченко, І.Ю. Скрипник, О.О. Селіванової, Н.І. Андрейчук та ін. Значимість частин тіла людини в межах культурної, ціннісної парадигми суспільства зумовлює високу частотність їх фіксації у фразеології, що відзначають і сучасні дослідники (М.В. Гамзюк, О.Д. Райхштейн).

Упродовж останніх років у вітчизняному мовознавстві з’явилася низка наукових робіт, присвячених аналізу внутрішньої форми фразем. Так, у своїх розвідках учені [5; 11] відштовхуються від тези про те, що значення фразеологізму як складеної, цілісної номінації створюється загальним метафоричним або метонімічним переосмисленням його складових частин – слів-компонентів.

Метонімія вивчалася в руслі античних традицій започаткованих Арістотелем [2] як стилістичний засіб і художній прийом на матеріалі англійської мови (О.В. Ємець, О.Б. Кузнецова, І.М. Микитюк, І.І. Озарко).

Явище метонімії привертає увагу дослідників не випадково. Це, передусім, прагнення дати лінгвістичне обґрунтування і тлумачення різним стилістичним прийомам, які створюють експресивність тексту, а частини тіла людини часто використовуються при формуванні фразеологічних одиниць шляхом метонімічних перенесень, оскільки людині притаманно переносити знання про саму себе на навколишню дійсність.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлюється недостатнім рівнем вивчення метонімічних переносів в структурі англійських фразеологічних одиниць, а також інтересом до досліджень антропоцентричної спрямованості, яка стала загальноновизнаною і ключовою в сучасній лінгвістиці. Вибір СФО як об’єкту аналізу зумовлений тим, що цей вид вторинної номінації характеризується високою продуктивністю. Предметом дослідження є типи та особливості метонімічних процесів при творенні фразеологічних одиниць із компонентом-соматизмом та їх кількісні характеристики.

Метою дослідження є класифікувати типи метонімізації СФО на матеріалі 2500 англійських СФО з компонентом-соматизмом, відібраних методом суцільної вибірки із фразеологічних словників [3; 6].

В останні десятиліття інтерес учених до функціонування тропів зростає. Як зазначає Ю.М. Лотман, важливість тропів полягає у тому, що вони являють собою механізми творчого мислення [8, с. 47]. Якщо 1980-1990-і роки відзначалися метафороцентричністю досліджень, то в останні роки значна увага приділяється також метонімії.

Отже, важливим механізмом семантичних перетворень компонентів у складі СФО є метонімія – 671 СФО (26,8% від 2500 проаналізованих соматичних фразеологізмів). Метонімію слід відрізнити від метафори, з якою її нерідко плутають, тим часом як метафора базується на перенесенні ознаки “за подібністю”, то метонімія заснована на заміні слова “за суміжністю” (частина замість цілого або навпаки, представник замість класу або навпаки, вмістилище замість вмісту або навпаки, і т. п.).

Отже, метонімія – (гр. “перейменування”) – це образний вислів, в якому предмет або явище змальовується шляхом заміни назвою іншого предмета чи явища, пов’язаного з першим зовнішнім чи внутрішнім зв’язком.

Метонімії базуються на переосмисленні, що, за висловом О. В. Куніна, є переносом “найменування з одного денотата на інший, який асоціюється з ним за суміжністю” [7, с. 124]. Оскільки метонімія базується на

реальному зв'язку об'єкта номінації з тим об'єктом, який вона позначає, то переосмислене значення таких фразеологізмів асоціативно пов'язане з буквральним значенням компонентів.

У семантичному плані К.А.Аллендорф розглядає метонімію як суміжність ознак. Суть метонімічного перенесення значення дослідниця вбачає у наявності певної спільної ознаки предметів або явищ, яка дозволяє це зробити [1, с. 114].

У межах метонімії можна розглядати метонімії-перифрази (32 СФО) (*skull and cross-bones* – зображення черепа з двома перехрещеними кістками (емблема смерті), *use one's brains* – мізкувати, метикувати, сушити собі голову думкою, *workers by hand and brain* – працівники фізичної і розумової праці, *roof of the mouth (the)* – піднебіння)

Метонімічне перенесення у категорії “найменування людини” в основному представлено різновидом “частина – ціле”. Як метонімічні назви особи або її характеристики вживають найменування частин людського тіла. [10, с. 185].

Так, низка соматичних фразеологізмів (96) ґрунтується на різновиді метонімічного перенесення, яке називається синекдоха (*nose of wax* – безхарактерна людина, віск, з якого можна все ліпити, *darling of all hearts (the)* – загальний улюбленець).

Синекдоха (один з поширених видів метонімії) – образний вислів, що базується на **кількісному зіставленні** предметів, явищ; на заміні частиною цілого, одним предметом їх сукупності тощо.

Соматичні компоненти фразеологізмів-синекдох, як правило, виступають заміниками суб'єкта: *pass through many hands* – перейти через багато рук, належати багатьом особам, *count of noses* – підрахунок кількості присутніх. У більшості випадків фразеологізми-синекдохи є бінарними структурами. Деякі із СФО-метонімії побудовані на заміні вмісту на його вмістилище та навпаки (*back and belly* – одяг і харчі; одяг і їжа).

Соматична метонімізація здійснюється не тільки в плані ономазіологічних категорій, але і на рівні самих соматизмів. Вона здійснюється переважно через відображення ними функціонального призначення органу, частини тіла, результатом чого є отримання соматизмами значень процесів, що відбуваються в них, або процесів, дій, що відбуваються з їх допомогою [4]: *eye – to watch, to see; ear – to listen, to hear*.

Отже, в основі метонімічного переосмислення вихідних словосполучень лежать різні типи асоціацій за суміжністю ознак і одним з таких типів метонімічного перенесення значення є вживання назви органу / частини тіла людини замість функції, яку він виконує (92 СФО) (*strain one's ears* – напружувати слух, де “ears” вживається для позначення функції слуху).

У сучасній англійській мові широко використовується (50 СФО) метонімічне перенесення, де соматизм виступає як символ певного поняття. заміна дії, функції, поняття символом, який виконує цю дію, функцію, уособлює поняття (*get the glad eye* – *перехопити, піймати багатообіцяючий погляд*).

Для багатьох метонімічних фразеологізмів характерним є часткове, неповне переосмислення компонентного складу (*cost one one's head* – коштувати комусь голови, життя), в той час як значно більша частина метафоризованих фразеологізмів характеризується повним переосмисленням всього компонентного складу (*belly is not filled with fair words (the)* – *соловей піснями не ситий*).

Нами виявлено фразеологізми, в яких супутня дія або стан стають образною назвою відповідного явища, а також випадки вживання слова-символу замість узуального найменування (напр. *save one's face* – врятувати свою репутацію, врятувати когось від ганьби, неслави). Слід зауважити, що у таких фразеологізмах дієслівний компонент вживається у прямому значенні, а соматичний елемент, що піддається метонімічному переосмисленню часто вказує на функціональну ознаку у формі вторинного компонента або самих відповідників (*try one's hand at smth* – спробувати свої сили в чомусь, взятися за щось).

У метонімії предмети та явища зіставляються не за подібністю, а за **реально існуючим** між ними зв'язком, так, можна виділити ще декілька різновидів метонімії:

заміна найменування дійової особи назвою дії, яку вона виконує; назвою предмета, що її характеризує або виділяє з інших (*old Parliamentary hand (an)* – *стара парламентська криса*) (50 СФО);

заміна найменування предмета, ознаки назвою особи, який характерний даний предмет, ознака (*Vandyke beard* – *борідка клином*) (13 СФО);

називання усієї дії чи стану одним з моментів, характерних для цієї дії чи стану (*shake one's foot (feet)* – *відбивати чечітку*) (8 СФО);

заміна найменування людей, предметів назвою країни, де вони живуть; місця, де перебувають, звідки походять (*Scotch hands* – *дві лопатки для розрізання і накладання масла*) (2 СФО).

Як показують кількісні дані дослідженого матеріалу (2500 одиниць), в основі деяких СФО (31) лежить метонімічне перенесення, побудоване на описах, що відтворюють соціально значущі жести і міміку, прагматична роль яких полягає у передачі емоційної реакції людини (*shake one's head* – похитати головою (на знак несхвалення, сумніву, незгоди, суму, заперечення), *curl one's lip* – презирливо кривити рота).

Окрему групу утворюють СФО (18), образність яких побудована на описі поведінки тварин, і які вирізняються серед усіх СФО високим ступенем ідіоматизації, мають певне стилістичне забарвлення і переважно належать до розмовного стилю (*show one's teeth* – виявляти ворожість, огризатися, показувати пазурі, *dog that trots about finds a bone* – вовка ноги годують).

Зафіксовано також 7 СФО, які передають деяку комунікативну інформацію (*Hands up!* – *руки вгору!* (при пограбуванні, арешті); *піднесіть руки!* (при голосуванні), *hold your jaw!* – *замовчи!, заткни пельку!*) та 6 СФО евфемічного характеру (*feet first/forward* – померти, *close one's eyes* – закінчити свої дні, закінчити рахунки з життям, заснути навіки, померти).

Часто метонімічне переосмислення фразеологічних одиниць ускладнюється внутрішньою метафоризацією (354 СФО), яка підсилює експресивну тональність таких зворотів (наприклад, *to suck one's blood* – пити чийось кров, бути кровопивцею).

Кількісні дані типів метонімічного переосмислення, на основі яких утворені досліджувані СФО наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.
Кількісні характеристики типів метонімізації СФО

Типи метонімічних перенесень	Кількість СФО	Частка від загальної кількості СФО (%) / від кількості метонімічних перенесень
заміна назви цілого частиною (синекдоха)	95	3,8 / 14,2
вживання назви частини тіла людини замість функції	92	3,7 / 13,7
заміна найменування дії, функції, поняття символом	50	2 / 7,4
заміна найменування дійової особи назвою дії, предмета	50	2 / 7,4
заміна найменування предмета, ознаки назвою особи	13	1,2 / 4,5
найменування дії чи стану одним з моментів	8	
передають певну комунікативну інформацію	7	
заміна найменування людей, предметів назвою країни, місцевості	2	
метонімічне переосмислення ускладнене метафоризацією	354	14,1 / 52,8
Метонімічне переосмислення (всього СФО)	671	26,8 / 100
Всього СФО	2500	100

Отже, як доводять результати нашого дослідження, із проаналізованих 2500 СФО 671 перенесення виявилось метонімічним, з них 354 СФО базуються на метонімічному переосмисленні фразеологічних одиниць ускладненому метафоризацією. Кількісний аналіз метонімічних перенесень показав, що для СФО англійської мови найпродуктивнішими типами є синекдоха (95 СФО) і вживання назви частини тіла людини замість функції, яку вона виконує (92 СФО).

Дослідження особливостей метонімізації СФО є перспективним і може бути продовженим при аналізі текстів різних функціональних стилів.

Література:

1. Аллендорф К. А. Значение и изменение значений слов // Учёные записки 1-го Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. М. Тореза / К.А. Аллендорф – М. : МГПИИЯ, 1965. – Т. 32. – С. 3-171.
2. Аристотель. Поэтика / Аристотель. – М. : [б. и.], 1997. – 183 с.
3. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 2-ге вид., випр. / К. Т. Баранцев. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2005. – 1056 с.
4. Горды М. Человеческое тело: окультуренная телесность во фразеологическом современном русском и польском языках // Слово. Фраза. Текст: Сборник научных статей к 60-летию проф. М.А. Алексеенко / М. Горды. – М. : "Азбуковник", 2002. – С. 115-125.
5. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / І. Ф. Заваринська; Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2010. – 22 с.
6. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М.; 1956. – 1455 с.
7. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1996. – 381 с.
8. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст-семиосфера. – Тарту / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
9. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психоконігнітивний та етнокультурний аспекти) / О. Селіванова. – К.; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
10. Сошко О. Г. Метонімічні моделі фразеологізмів на позначення розумових характеристик (на матеріалі української, німецької та англійської мов) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Філологічні науки. Мовознавство. – Частина 1. – №5 / О. Г. Сошко. – Луцьк, 2011. – С. 184-188.
11. Пасюківська М. В. Зоонімічна лексика в польській фразеології: склад, семантика, функції : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.03 / М. В. Пасюківська / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. – К., 2009. – 16 с.